

Į Ž A N G A

„MCCCCXII Kristaus metai. 18 liepos dieną į Boloniją atvyko Egipto valdovas, vardu kursai buvo kunigaikštis Andrėjas, jis atvyko su savo krašto moterimis, vaikais ir vyrais, ir jų galėjo būti geras šimtas asmenų.“

Iš Bolonijos miesto (*nuo jo įkūrimo iki 1497 metų*)
įsimintinių veiksnių ir įvykių kronikos,
paskelbtos brolio Jeronimo de Burseliso
(LUDOVIKAS ANTONIJUS MURATORIS,
„Rašytojai italikų reikalais“, XXIII tomas, 1733)

*Mes patys
juk kaip sapnas, ir trumpa mūs būtis
Vien iš sapnų austa.*

VILJAMAS ŠEKSPYRAS,
„Audra“ (IV veiksmas, I scena)

„**T**ai per čigonę mūsų giminės kraujas suprastėjo.“ Taip man dažnai kartodavo senelė, pasirišusi baltą prikyštę ir iki alkūnių pasiraitojusi rankoves, ruošdamasi maišyti kiaušinių makaronų tešlą. Imdavo pasakoti mūsų istoriją nuo tos pramotės čigonės ir tuo pat metu suleisdavo kiaušinius į miltų kauburį. Vos pastebimai krustelėdavo riešas – trakšt, pasileisdavo kiaušinis, darsyk krustelėdavo – trakšt, pasileisdavo antras. Minkydavo tešlą ir kartu kalbėdavo, ir verkėdavo, ir juokdavosi. Buvo įsitikinusi, kad būtent dėl vieno mūsų protėvio santuokos su ta čigone prieš du šimtus metų pusė mūsų giminės buvo šviesios odos ir žydrų akių, o kita pusė gimdavo varno juodumo plaukais ir juodomis akimis.

Tai nebuvo vien senatviniai svaičiojimai. Čigonų atvykimas į Stelatos miestelį, mano giminės gimtinę, paliudytas šimtmečių senumo dokumentu, trūnijančiu istoriniuose Ferraros Ariosto bibliotekos archyvuose.

Čigonų karavanas miestelyje pasirodė dieną, kai velnioniškai pylė lietus. Buvo lapkritis, pliaupė jau ištisas savaites. Laukai buvo apsemti per sprindį, taigi takai, gatvės, kiemai ir net aikštė buvo dingę. Žmonės plaukiodavo valtimis. Galiausiai

Stelata virto mažąja Venecija, greičiau apgailėtina jos versija – jokių rūmų ir gondolų, vien apšiurusios trobos, išpuvusios valtyš ir sūruma atsiduodantys upės vandenys.

Didieji vežimai girgždėdami dardėjo ant Po tilto, paskui riedėjo užtvankos pylimu einančia alėja. Tiško vanduo, arklių kanopos grimzdo į purvą. Ratai ėmė slysdami suktis vietoje, mediena čirpė, ir galų gale vežimai įklimpo dumble. Iki išnaktų vyrai darbavosi mėgindami juos ištraukti, bet niekaip neįveikė penkių didelių vežimų, ir čigonams apsistojus miestelyje teko laukti geresnių orų.

Kai lietus liovėsi, vežimai buvo išvaduoti, o ratai pakeisti, bet virtinė įvykių lėmė, kad svetimšalių išvykimas būtų dar keliskart atidėtas: pirmiausia teko laukti sudėtingo gimdymo pabaigos, vėliau kažkas iš taboro susirgo dizenterija, paskiausiai nugaišo vienas arklys. Kai pagaliau čigonai buvo pasirengę vėl leisti į kelią, atėjo viena rūsčiausių šimtmečio žiemų ir šalį sukaustė speigas. Mintis iškeliauti visiems pasirodė beprasmiška.

Norėdami išsklaidyti ilgos žiemos monotoniją vieni čigonai užsiėmė arklių kaustymu, kiti turguje ėmė prekiauti meldų pintinėmis, kamanomis, rėčiais ir būgneliais, dar kiti grodavo krikštynose ir vestuvėse. Atėjo ir praėjo pavasaris. Vasarą miestelį ištiko vidurių šiltinės protrūkis ir jis buvo izoliuotas. Metų laikams kintant klajoklišką čigonų gyvenimą nesugrąžinamai pakeitė sėsli kasdienybė ir jie pamažu prie jos prijunko.

Stelatos gyventojai nė nespėjo susigaudyti, kaip neapykanta atvykėliams virto susitaikymu. Seniai mirdavo, vaikai gimdavo, o jaunuoliai įsimylėdavo pernelyg nekreipdami dė-

mesio į tautinius skirtumus. Ir tikrovė tokia, kad per kelias kartas trečdalis Stelatos gyventojų gyslose jau tekėjo čigonų kraujas.

Štai čia scenoje pasirodo mano prosenelio tėvas Džakomas Kazadijas. Stelatoje jį pažinojo kaip melancholiško temperamento vienišią. Tačiau gamta jį buvo apdovanojusi turtinga vaizduote ir ta svajoklio dvasia išryškėjo gana anksti. Jis svajavo statyti laivus, ir ne kokias įprastas kuklias valtis, kurias pakrantėje galėjai matyti praplaukiant Po upe. Mintyse jo laivų triumuose buvo gabenami ne vien grūdai, mediena, kanapių pluoštas ir naminiai paukščiai, bet ir karvės, arkliai. Trumpiau tariant, Džakomas Kazadijas projektavo kai ką labai panašaus į Nojaus laivą.

Ši mintis jam, vaikui, kilo klebonijoje. Sklaidydamas Bibliją jis aptiko išplaukti pasiruošusio laivo paveikslėlį. Laivas buvo labai gražus: pusapvalis korpusas su liūtų ir žirafų galvomis, kyšančiomis pro langelius; kiek žemiau buvo išsirikiavusios antys, gaidžiai ir vištos, dar toliau ožkų, vienkuprių kupranugarių, avių ir asiliukų poros. Laivas, gebantis įveikti Didįjį tvaną ir išgelbėti visas žemėje gyvenančias būtybes! Tas Biblijos paveikslėlis davė pradžią jo aistrai. Užaugęs Džakomas pradėjo statyti laivus savo namų kieme. Ilgai apie tai galvojo: upė visais laikais buvo greičiausias būdas perkelti nenutrūkstamu srautu keliaujančius žmones, krovinius ir gyvulius; o kur dar žvejai, varlių gaudytojai, smėlio kasėjai... Stelata, ties kuria Po buvo plati ir gili, galėjo virsti dideliu upių uostu. Projektui baigti jam prireikė trejų metų. Kai laivas buvo pastatytas, Džakomas palaukė gruodžio 4-osios – Šventosios Barboros, jūreivių globėjos, dienos, kad jį nuleistų į vandenį.

Tą rytą apylinkėse buvo didelis sujudimas. Visas miestelis sugužėjo prie užtvankos pasigėrėti reginiu. Atvyko ir kunigas su Nukryžiuotuoju, patarnautojais ir švęstu vandeniu. Milžiniškos velkės, traukiamos dvylikos jaučių, nugabeno laivą iki upės. Nusigavę iki dumblėto kranto stipriausi vyrai pradėjo traukti laivą, pakaitomis iš galo į priekį dėliojo rąstus, ant kurių jis stovėjo, kad jis nuslystų nuo velkės, paskui palei krantą. Skambėjo nuostabos šūksniai, raginimai, laivas keliskart susvyravo, bet galų gale po kelių nerimastingų laukimo akimirkų užėjo ant Po. Aplinkui nuvilnijo šūksniai ir plojimai.

Savo plačiais nerangokais žingsniais ir pergalinga išraiška Džakomas įlipo į laivą. Sveikino pakrantėje susirinkusią minią spindinčiomis mėlynomis akimis ir iš jaudulio atstatęs krūtinę. Kaip gyvas nebuvo taip džiūgavęs. Deja, laivas netoli tenuplaukė; nepaplaukęs nė valandos smigo tiesiai į dugną.

Vyras jautėsi baisiai prislėgtas. Ta būseną jį buvo apėmusi visą žiemą. Artimieji dėl jo nerimavo, tad tėvas galiausiai pasiūlė jam pamėginti dar kartą. „Turi gerą galvą. Šį kartą savo laivą nuplukdysi iki jūros!“ – pasakė ryžtingai, lyg tuo tikėtų.

Įkvėptas palaikymo, Džakomas nurijo kartėlį ir pradėjo statyti antrą laivą, bet ir šįkart sekėsi ne ką geriau. Išdrįso jų pastatyti visą pustuzinį, bet visi vienas po kito galiausiai nuskęsdavo. Tiesa, pora iš jų dienų dienas plūduriavo paviršiuje. Šeštuoju laivu Džakomas pasiekė netgi Komakją ir Po žiotis, bet kaip tik tada, kai jau manė, kad didis užmojis pavyko, į laivą ėmė sunktis vanduo ir per kelias valandas jis nėrė į dugną. Toje vietoje upė buvo gana sekli, tad pasakojama, kad dar kelios ungurių žvejų kartos galėjusios išvelgti iš vandens stirksantį laivo stiebą.

Nuo vienos nesėkmės iki kitos Džakomas ilgus mėnesius jausdavosi sugniuždytas – taip smarkiai, kad nė neįstengdavo dirbti laukuose. Paskui netikėtai prasidėdavo euforijos laikotarpis ir jį vėl apšėdavo manija sukonstruoti laivą. Bet atėjo metas, kai ir tėvui trūko kantrybė. „Jau gana! Pastatei šešis. Visi kaip akmenys nugrimzdo į Po!“ Vis dėlto namiškiai suprato, – nors jau šeši laivai buvo nugrimzdę į Po kaip akmenys, – svajonė taip Džakomą apvaldžiusi, kad tik sukonstruotas patikimas laivas vienintelis suteiktų laimės sūnui, melancholiškam nuo tada, kai dar plūduriavo motinos įščiose. Tad per kelis mėnesius kiemas ir vėl virto laivų statykla: visur vien pastoliai, akmenų krūvos, kibirai vinių, virvės, replės, pjūklai ir įvairiaspalvio špagato ritiniai. O vidury viso to rąstų ir įrankių jovalo Džakomas obliuodavo, kaldavo vinis ir klijuodavo lentas. Kiekvieną kartą baigęs statyti laivą, jis apdairiai laukdavo Šventosios Barbaros dienos, kad jį paleistų, bet jūreivių globėja niekada su juo nebendradarbiavo ir visi laivai galop nuskėsdavo. Kai nedirbdavo laukuose ir nebūdavo įsitraukęs į naujo laivo statybą, laiką jis leisdavo vienas. Draugų turėjo nedaug ir tikrų tikriausiai bijojo moterų, juolab kad sulaukė keturiasdešimt penkerių taip ir neturėjęs panelės. Vėliau per vieną miestelio šventę jo kelyje pasipainiojo čigonė. Jau seniai buvo ją pastebėjęs: aukšta, grakštaus sudėjimo, kupeta juodų plaukų iki pat liemens. Vaikštinėjo po Stelatą kupina pasitikėjimo savim su ilgais, plačiais, margaspalviais sijonais, daugybe fazano plunksnų plaukuose, akį traukiančiais žiedais ant pirštų ir eilių eilėm vėrinių ant kaklo. Džakomas jos vengė, drovėjosi jos savikliovos; jautė ir nepasitikėjimą tais keistais žmonėmis. Bet tą dieną čigonė priėjo visai arti ir pa-

žiūrėjo tiesiai jam į akis. Kai užkalbino, jis krūptelėjo ir bandė sprukti, bet mergina čiupo jam už rankos.

– Kur eini? Juk nesuvalgysiu tavęs. Noriu tik išskaityti tau ateitį.

– Nereikia. Savo likimą žinau ir be tavo pagalbos.

Norėjo mauti šalin, bet ji nepasidavė ir suėmė jam rankas.

– Parodyk. Viola niekada neklysta.

Ateities ji Džakomui neišskaitė. Tik įdėmiai įsižiūrėjo į delnus, paskui suspaudė jo rankas savo delnuose, išplėtė akis ir pareiškė:

– Pagaliau pasirodei! Ilgus metus tavęs laukiau.

Po kelių mėnesių Viola ėmė lauktis ir prieš abiejų šeimų valią juodu susituokė.

1800-iejai

Uostas su keliais šimtais gyventojų buvo įsispraudęs tarp kelio ir upės; neturtingas miestelis, bet tokiu gražiu pavadinimu, kad net sunku patikėti. Be šio, daugiau Stelatoje ne kažin ką poetiško būtų radęs: aikštė su portikais, kukli keturiolikto amžiaus bažnyčia, du vandens fontanai ir senovinės tvirtovės griuvėsiai prie upės. Nedaugelis žinojo apie šlovingą jų kilmę. Stelata, įsikūrusi prie Po, ten kur viduramžiais susiję Veneto, Lombardijos ir Emilijos regionai, dar tuomet buvo strateginis gynybos taškas, nes ją nuolat bandė užkariauti ir Venecija, ir Milanai. Lukrecija Bordža daugybę kartų važiavo pro čia keliaudama į Mantują, o pačioje Stelatoje gyveno Liudoviko Ariosto sūnus. Bet apie tai žinojo tik donas Marijus, klebonas, nes pusė miestelio buvo beraščiai, o kitai pusei tai, kad poetas paminėjo nereikšmingą jų kaimą keturiasdešimt trečioje „Pašėlusio Rolando“ giesmėje, buvo nesuvokiama.

*Liko Melara kairiam krante,
Dešiniajam Sermidė paliko;
Pro Fikarolą ir Stelatą sielius plukdo,
kur nirtulingas Po ragus nuleidžia.*

Devyniolikto amžiaus pradžioje iš Fikarolo į Stelatą galėjai patekti tik savadarbiu tiltu. Tas plūduriuojantis medinis tiltas iš senų valčių, surištų į eilę storomis virvėmis, tikriausiai nesmarkiai skyrėsi nuo to, kurį prieš kelis šimtmečius minėjo Ariostas. Iš tvirtovės tebuvo likę vien sutrūnijusios sijos, praktiurę stogai, visur buvo pilna avių spirų.

Kazadijų šeima gyveno tuojau už miestelio, vietovėje, vadinamoje Duobe, mat per patį jų žemės vidurį buvo iškastas kanalas, skiriantis Feraros ir Mantovos provincijas. Jų namas buvo tipiškas Po slėnio lygumų statinys su portiku ir arkomis, kambariai erdvūs, lubos aukštos. Sodyboje buvo daržinė, tvartas, plūktos žemės kiemas, kiaulidė ir vynuogynas. Gyvenamojo namo sienos netinkuotos, langai mažučiai, o langinės uždarytos nuo gegužės iki spalio, kad nepriskristų musių ir neprikaitintų saulė.

Violka čia atsikraustė po tuoktuvių su Džakomu. Šešuras su anyta gerokai kamavosi, kad priprastų prie keistų naujosios atvykėlės papročių. Čigonė savo ruožtu nė pro kur nesileido į kompromisus: rengėsi kaip rengusis, segėjo ilgais sijonais, plačiais ir margais, ir toliau plaukus puošėsi fazano plunksnomis. Rytai pasirodydavo nešina sena grūstuve ir valandų valandas praleisdavo ruošdama žolelių ir keistų šaknų užpilus.

Be to, atsidėdavo nuodugniems švaros ritualams, kuopdama visus teršalus.

– Negalėsime gyventi ramiai, kol čia bus kas nors *mabrime*, – kartodavo.

– Mari... kaip? – sutrikusi klausdavo anyta.

Atsakomybe, kas yra ar nėra *mabrime* – čigonų kalba „suteršta“, buvo pasidalyta atskiriant gyvenamojo namo vidų

ir tai, kas yra lauke už jo sienų. Violka rūpinosi, kad būtų kruopščiai išvalyti ir sutvarkyti kambariai, o ūkiniai pastatai ir kiemas buvo kitų šeimos narių atsakomybė. Iš tikrųjų liesti šiukšles ar galvijų išmatas jai buvo vienas rimčiausių susiteršimų. Ji niekada neidavo dirbti į laukus, nes žemės darbai jos gentainiams buvo tabu. Užtat daug dėmesio skyrė valgio ruošimui, pasak jos, tik kai kurie gyvūnai gali būti valgomi ar net liečiami. Ji nekentė šunų ir kačių, nes šie laižosi, todėl esą nešvarūs. Iš visų mėsos rūšių jos mėgstamiausia buvo dygliatriušių mėsa – gyvūnų, laikomų vienais švariausių būtent dėl to, kad per dyglius negali laižytis.

Kitas keistas Violkos įprotis buvo kiekvieną vakarą padėti dubenį pieno ant laiptelio tiesiai už laukujų durų.

– Ką darai? – paklausė Džakomas, pirmą kartą pamatęs ją ten dedant dubenį.

– Pienas gerajai gyvatei, – kuo ramiausiai atsakė ši.

Čigonai tiki, kad po kiekvienų namų pamatais gyvenanti geroji gyvatė baltu pilvu ir dantimis be nuodų. Jie galvoja, kad ši gyvatė kasnakt užšliaužia ant miegančių žmonių ir juos apsaugo, atneša jiems laimę. Jei gyvatė būtų užmušta, kas nors iš šeimynykščių mirtų, o visus kitus užkluptų virtinė nesėkmių. Todėl už durų Violka visada kaip ritualą padėdavo šlakelį pieno: dėkodama gyvatei ir ją penėdama per naktinius apsilankymus.

„Ta čigonė pamišusi!“ – skųsdavosi vyro tėvai. Kartu patenkinti stebėdavo pokytį, kurį jaunoji moteris įnešė į Džakomo gyvenimą. Jų amžinai melancholiškas vaikas dabar kas rytą skusdamasis dainuodavo, o naktimis glumindavo šeimą nedviprasmiškais trelėmis, sklindančiomis iš miegamojo. Būtent dėl Džakomo meilės namiškiai išmoko susitaikyti su

marčios keistenybėmis. Ir net turėjo pripažinti, kad paslaptin-
gi Violkos marmalai veikia.

– Esu žiniuonė, o kiekvienas žiniuonis moka gydyti, – tiki-
no čigonė. – Žinau, kaip padėti arkliams, taip pat ir žmonėms.
Jei arklį apima pilvo skausmas, reikia žmogaus, turinčio to-
kius pirštus, matai? Kad smilius ir mažylis pasiektų vienas kitą
iš viršaus nespaudžiant jų per jėgą. Paimk šiaudų iš po arklio
ir taip laikydamas pirštus užmesk ant jo. Meti šiaudus, paskui
vėl imi ir vėl dedi ant gyvulio. Šitaip kartoji tris kartus, ir
arklys pasveiks. Bet žmonėms reikia dar ir lapės galvos, tik iš
jos kaukolės atsigerti šio užpilo. Štai, imkite, – sakydavo še-
šurui. – Iš šios lapės kaukolės yra gėrė ir vaikai, jiems niekada
neprireikė jokio daktaro. Dabar pakramtykite šitą.

– Ko čia pridėta? – klausdavo jis.

– Paimu garstyčių miltelių ir mano pačios ne kartą išmėgin-
tų šaknų sunkos. Suvolioju rutuliukus, o jūs juos turite pra-
ryti prieš miegą ir pabudęs. Jie padės ištraukti karštį iš plau-
čių. Dabar kartokite: „Jėzus nukentėjo, žydai atsisėdo jam ant
krūtinės, Dievas juos nuvijo. Demonas sėdi man ant krūtinės.
Baltos moterys, nuginkite jį ir užritinkite ant jo didelį akmenį!“

– Dievo nėra! – atkirsdavo senis, trenkdamas kumščiu į
stalą.

– Nesvarbu, tikite tuo ar ne, tereikia šitą praryti, – nė kiek
nesutrikusi aiškindavo ji.

•

Naujojo amžiaus trečio mėnesio 18 dieną gimė Džakomo
ir Violkos Kazadijų vienturtis: keturių kilogramų berniukas

varno juodumo plaukais ir tokio pat laukinio motinos žvilgsnio. Dar šlapias ir neapšluostytas kūdikis atsimerkė ir apsidairė tokia rūščia išraiška, kad išgąsdino pribuvėją.

– Švenčiausioji Mergele... Iš akių tikras senis! – sušuko moteris.

Naujagimis net nepravirko. Grėžiojo galvutę į kairę ir dešinę, tyrinėdamas pasaulį, apstulbęs dėl visų naujų dalykų, kurie netikėtai priešais atsivėrė ir kėsinosi jį įsiurbti.

Violka atsidėjo sprindį virkštelės ir paaiškino:

– Kai sudžius, įsiūsiu į maišelį ir pakabinsiu jam ant kaklo. Neš jam laimę.

Kai tik kūdikis buvo nupraustas, Violka pažindė jį iš dešinėsios krūties – ta pusė simbolizuoja tiesą, laimę ir gerovę.

Vėliau, atėjus metui išrinkti sūnui vardą, ji paskelbė:

– Pavadinsime jį Doleriu.

– Argi čia vardas? – paklausė Džakomas.

– Girdėjau, kad tai pinigas. Jei taip pavadinsime vaiką, jam niekada neteks kęsti alkio.

Visai taip pat suabejojo ir donas Marijus. Jis negalėjo numatyti, kad tomis krikštynomis pradės beprasmį amžius trukšiantį parapijos karą su įmantriais vardais, kuriuos Kazadijai kaskart išrinks gimusiems kūdikiams.

– Pinigai – nešvari šėtono išmonė. Joks Doleris mano bažnyčioje niekada nebus pakrikštytas! – griudėjo kunigas. – Vardas turi būti kurio nors šventojo, kad saugotų mažutėlį ir linkėtų tik gero, kitaip nieko nebus.

Davė Džakomui ir jo žmonai knygą, kurioje buvo surašyti visų Bažnyčios pripažintų šventųjų vardai, jų šventos dienos ir tokio pat ilgio jiems priskiriamų stebuklų sąrašas.

Tuodu nei pirmos eilutės visos neperskaitė. Po Abondijaus, Abraomo ir Abrunkolo Violka stabtelėjo ties šventuoju Akarijumi: sunkaus charakterio asmenų globėjas, kurio šaukiamasi, kai reikia padėti nuo beprotybės, labiausiai tinkamas norint išvengti nelaimingos santuokos ir užkirsti kelią pykčiui. Šis jai pasirodė geras šventasis, o jo stebuklai išpūdingi, tad galiausiai davė sutikimą. Taigi vaikas buvo pakrikštytas Akarijaus vardu, bet per visą ilgą gyvenimą visi jį pažinojo tik kaip Dolerį.

Violkos sūnus privertė suglumti ne vien bobelę, ištraukusią jį lauk iš motinos iščių. Gana greitai Kazadijai suprato, kad jų kraujo vaikelis turi ne tiek ir daug: gal tik liesas sudėjimas, įprotis einant vilkti kojas ir tas amžinas išsiblaškyimas. Visu kuo kitu vaikas buvo paslaptingo motinos pasaulio atstovas. Kalbėti išmoko anksčiau nei stovėti ir iškart pasirodė esąs neužčiaupiamas plepys. Kalba Doleriui buvo ne poreikis, o pašaukimas. Tą pat akimirka, vos praplėsdavo akis, imdavo su kuo nors šnekučiuotis. Jei šalia nieko nebūdavo, kalbėdavosi su savim.

Violka irgi pradėjo kalbėti nesulaukusi ir metukų, todėl jos giminė sakydavo, kad ją apsėdusi piktoji dvasia, ir jos bijojo. Niekam nešovė į galvą, kad ir Doleris apsėstas piktosios dvasios, nė kunigui – šis, tiesą sakant, vaiką pamilo, o ilgainiui ir pats ėmė jį vadinti šventvagišku vardu. Apsėstas piktosios dvasios – kur jau. Tačiau, kad ir keista, Doleris tikrai toks buvo. Mokėjo šnekėtis su gyvūnais ir, visai kaip motina, dingus

daiktams ar gyvuliams gebėjo juos rasti. Neretai koks nors kaimynas belsdavosi į Kazadijų duris ieškodamas pagalbos.

– Violka, mano arklys pradingo.

Tada ji vesdavosi Dolerį prie Po pakrantės, kilsteldavo virš vandens ir kalbėdavo:

– O, Nivasėja, dėl juodų šito vaiko akių, dėl jo čigoniško kraujo, pasakyk, kur arklys? Vaikas tyras, tyras kaip saulė, kaip vanduo ir mėnulis, ir šviežiausias pienas. Sakyki, Nivasėja, dėl juodų mano sūnaus akių: kur arklys?

Iki vakaro arklys pats būtinai grįždavo namo arba šeimininkas rasdavo jį pakeliui namo.

Bet nė motina nežinojo, kad Doleris gali girdėti mirusiųjų balsus. Vos penkerių metų, kai eidavo į kapines, vaikas palaukdavo, kad išeitų visi lankytojai, tada atsisėdavo tarp kapų pasiklausyti kalbančių dvasių. Jos niekada nesikreipdavo į jį ir net išvis nepastebėdavo, kad jis ten sėdi. Bet vieną pavakarę į jo šneką atsiliepė mergaitės dvasia. Mergaitė buvo vardu Siuzana. Papasakojo jam esanti po žeme gerokai seniau, nei jis gimęs. Nuo tos dienos Doleris įpratė eiti šios mirusiosios lankyti.

– Siuzana, kaip laikaisi? Ar šalta tau ten, po žeme? – klausdavo.

– Kai lyja, vanduo laša man į akis, bet nesvarbu – mes jau nebejaučiame nei šalčio, nei karščio. Užtat saulės man trūksta.

– Ar niekada neišalksti?

– Ne, niekada. O ką tu dabar valgai?

– Prisirinkau gervuogių.

– Mmm, kaip skanu! Pasakyk, kuo jos kvepia.

– Kvepia... kvepia gervuogėmis. Imk, paragauk.

Jis suspausdavo kumštį, kad uogų sultys tekėtų ir sunktųsi į žemę. Siuzana juokdavosi, nors jos burna to saldumo nebe galėjo paragauti. Bet ne visi mirusieji buvo tokie. Kai kada virš kapinių nuplevendavo pamišėlės dvasia. Medžių šakos staiga sulinkdavo ir pakildavo toks stiprus vėjas, kad kone prie žemės priplakdavo kiparus ir šluote šluodavo tuopų lapus, gėlių žiedus, medžių šakeles ir žolių sėklas.

– O ko toji taip rėkia? – klausdavo Doleris.

– Čia Virdžinija. Šaukia mirusį savo vaikelį. Ji nusižudė jo laidotuvių dieną ir nuo tada jo vis tebeieško.

Virdžinijos dvasiai sklendžiant pro šalį, riksmi sumišdavo su griaustinio dundėjimu ir vėtros šėlsmu, kaskart lydinčiais jos dejones.

– Nekenčiu šito lietaus! Tik paklausk, kaip čaižo! Visas gėles iškapojo, o mano vaikutis verkia... Kur jis dabar? Ar girdite jį? Jis alksta mano pieno... Kurgi jis? Kur? Kur?..

Galiausiai tas šiurpus balsas nutoldavo. Vėjas nurimdavo, medžiai ir vėl stovėdavo kaip stovėję. Doleris dar ilgai būdavo nuščiuvęs, kojos virpėdavo. Tada jis pašaukdavo Siuzaną, kad atgautų drąsą, bet bičiulė retai kada atsiliepdavo; turbūt būdavo užsnūdusi. Tada jis pažvelgdavo aukštyn: dangus vėl būdavo žydras. Paskui jam po kojomis prikrisdavo galybė drugelių. Jų spalvingi sparnai numargindavo kapus.

•

Kai ištekėjo už Džakomo, Violka nutraukė ryšius su savo šeima. Nors čigonai dabar jau buvo prisitaikę prie vietos papročių, dauguma vis dar nepritarė mišrioms santuokoms.

„Jei ištekėsi už svetimo, mūsų durys tau ir tavo vaikams bus užtrenktos“, – buvo įspėjęs ją tėvas. Taip ir atsitiko – nė Dolerio gimimas nepajėgė atkurti sutrūkusių saitų.

Ištverti tą atsiskyrimą moteriai padėjo jūdviejų su Džakomu meilė. Bet čigoniškų ipročių ji niekaip nenorėjo atsisakyti, nors iš tiesų būtent jie ir kėlė nesutarimus santuokoje. Džakomas leido jai rengtis savaip, bet uždraudė užsiimti būrimu, tad skaudama širdimi Violkai teko nukišti kortas į dėžę spintos gilumoje.

Kita susikirtimų priežastis buvo Dolerio auklėjimas. Nors Kazadijai labai vertino klusnumą ir drausmę, čigonė norėjo, kad sūnus augtų laisvas ir pasitikintis savim. Taigi dar penkiamėčiam Doleriui leisdavo slampinėti po kaimą iki išnaktų ir, vos sūnus išmoko laikytis ant vandens, paliko jį vieną plaukioti Po.

– Jam šešeri! Nori, kad nuskęstų? – priekaištavo jai Džakomas.

– Nieko jam neatsitiks. Diegiu jam laisvę ir drąsą.

Kai atėjo metas sūnui į mokyklą, Violka mėgino priešintis.

– Kam jam šitai? Kad taptum žmogumi, reikia visai ko kita.

– Doleris eis į mokyklą kaip kiekvienas doras krikščionis. Ir viskas tuo pasakyta, – atkakliai tvirtino Džakomas.

Ir tąkart buvo jo viršus. Tokie apsižodžiavimai nedrumstė poros harmonijos, bet net meilė neįstengė įveikti liūdesio, išsaknijusio Džakomo širdyje kur kas anksčiau, nei jis gimė. Jokios naudos nedavė žmonos užpilai, jos atsidavimas ir sūnaus meilė. Atėjo diena, kai netgi mintis apie naujo laivo statybą nebepajėgė vyro sujaudinti. Dienas jis leido namie užsidares, nepratardamas žodžio. Liovėsi dirbęs, paskui valgęs, o galiau-

siai gyvenęs. Būdavo naktų, kai Violka pašokdavo iš miego ir rasdavo jį stovintį šalia lovos: veidas kaip popierius, žydras akis išplėtęs.

– Jėzau! Ką čia veiki? – krūptelėdavo.

– Einu pasikabinti ant juodmedžio rytiniame kampe, bent tu išsivadusi.

– Ką čia šneki? Nagi eikš į lovą, antraip susigriebsi plaučių uždegimą, – priekaištaudavo ji.

Džakomas gūžtelėdavo pečiais. Įsisupdavo į apsiaustą ir išėjęs iškart pradingdavo rūke. Kelyje prie užtvankos susidurdavo su erškėtų žvejais. Šie rinkdavosi dar tamsoje, ant ratukų vilkdami didelius tinklus. Šie buvo net iki aštuoniasdešimties metrų ilgio ir jiems sukrauti į valtis reikėjo nemažai pastangų. Džakomas matydavo, kaip vyrai atsistumia nuo kranto ir irkluoja iki upės vidurio, kol pradingsta naktyje. Pagavus stambią žuvį, prireikdavo kelių žmonių rankų, kad įvilkų ją į valtį; eršketai gali sverti ir daugiau nei du centnerius.

Sustojęs prie užtvankos, Džakomas spoksodavo vandenin, bet tamsoje ir rūke neįstengdavo nieko įžiūrėti. Girdėdavo vien žvejų balsus ir į tėkmę sviedžiamų tinklų šlamesį. Jei pasisekdavo, vyrai pagaudavo kelis eršketus ir paskui pasidalydavo uždarbį. Pardavus vos vieną, buvo galima kelias savaites išmaitinti šeimą.

Namo Džakomas grįždavo prašvitus. Įsliuogdavo į lovą stengdamasis nepažadinti žmonos ir valandomis spoksodavo į lubas. Drėgnos dėmės jose plėsdavosi kaip bauginančios gėlės, kol pro langines prasiskverbėdavo blyškios saulės atspindys. Jis galvodavo apie eršketus, galinčius gyventi iki šimto metų. Ir ką gi jie visą tą laiką veikia? Šimtas metų, o jis nežino, kaip ištvėrs naują dieną.